

LİBYA'NIN (TRABLUSGARP) TÜRKİYE AÇISINDAN TARİHSEL VE STRATEJİK ÖNEMİ

Enes DEMİR*

Öz

Bulunduğu konum itibarıyla Afrika'nın kuzeyinde ve Akdeniz'de stratejik önemi haiz olan Trablusgarp (Libya), Türkiye açısından tarihsel ve stratejik bağlamda incelenmesi gereken bir bölgedir. Tarihi ismiyle Trablusgarp, bugünkü ismiyle Libya, 1551'de Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur. Dört asır Osmanlı idaresinde kalan bölge, 1911 yılında İtalya'nın işgal girişimine uğramış; bu durum karşısında yerel halk, Osmanlı Devleti'ne bağlılık göstermiş ve bölgeye giden Osmanlı subayları yerel halkı örgütleyerek İtalyan işgalinin genişlemesine engel olmuşlardır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu kaotik ortam nedeniyle 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Antlaşması ile bölgedeki İtalyan işgalini kabul etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Trablusgarp'ta İtalya'ya karşı yerel direniş devam etmiş; Osmanlı Devleti de Trablusgarp'ta Afrika Grup Kumandanlığı'nu tesis ederek İtalyanlara karşı savaşmıştır. Aynı zamanda İngiliz işgali altında bulunan Mısır'a yönelik de batıdan bir cephe Trablusgarp'tan açılmıştır. Savaş sırasında Osmanlı birlikleri, yerel halk ve aşiretlerle işbirliği yaparak Trablusgarp'ın birçok bölgesinde yeniden kontrol sağlamıştır. Mondros Mütarekesi imzalandığında Bingazi ve Trablus gibi bölgelerde Osmanlı Ordusu'nun hâkimiyeti olup mütareke maddeleri gereği bu birlikler, İtilaf Devletleri kuvvetlerine teslim olmak zorunda kalmıştır.

Bu yönüyle Trablusgarp (Libya), Osmanlı idaresinden çıkan Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olması bakımından Türkiye için ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlı sonrası dönemde, bir müddet İtalya işgalinde kaldıktan sonra 1951'de bağımsız olan Libya ile Türkiye arasında tarihten gelen yakın ilişkiler artarak devam etmiştir. Son yıllarda Akdeniz'de meydana gelen gelişmeler ve Libya'daki iç savaş durumu, bu ülkenin deniz komşusu olan Türkiye'nin Akdeniz'de stratejik adımlar atmasını gerekli kılmıştır.

Dolayısıyla söz konusu konjektürel gelişmelerden yola çıkarak Libya'nın (Trablusgarp) Türkiye açısından tarihi ve günümüzdeki stratejik önemi hakkında mevcut çalışmalardan istifade ederek yeni belgelerin de eklenmesiyle derleme bir çalışma hazırlama gerekliliği ortaya çıkmıştır. Zira Türkiye'nin Libya ile olan ilişkilerinin bilimsel çerçevede ortaya konması, mevcut strateji

* Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşiv Uzmanı / Tarih Bilim Uzmanı.

ve politikaların anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada, tarihten günümüze Türkiye-Libya arasındaki gelişmeler, başta nitel araştırma yöntemi olmak üzere Libya (Trablusgarp) tarihi ile ilgili daha önce yapılan çalışmalardan istifade edilerek ve aynı zaman pek çoğu ilk defa yayımlanan arşiv belgeleri ışığında ele alınmış ve Türkiye'nin Libya ile olan ilişkileri, tarihi ve güncel verilerle en özet ve anlaşılır şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Trablusgarp, Libya, Akdeniz, Osmanlı Devleti, Türkiye.

Historical And Strategic Importance Of Libya (Tripolitania) For Turkey

Abstract

Having strategic importance at the north of Africa and Mediterranean owing to its location, Tripolitania (Libya) is a region where should be analyzed from historical and strategic perspectives for Turkey. Tripolitania as its historical name or Libya as its present name became a land of Ottoman Empire in 1551. The region where stayed under Ottoman rule for four centuries was invaded by Italy in 1911; under this circumstances, local people showed commitment to Ottoman Empire and Ottoman army officers who went to the region prevented expansion of Italian invasion organizing local community. However, Ottoman Empire accepted Italian occupation with Ouchy Treaty which Ottoman Empire had to sign on 18 October 1912 due to existence of chaotic environment in the country.

Nevertheless, with the beginning of World War I in a short time, local resistance to Italian forces continued in Tripolitania and Ottoman Empire battled against Italy establishing Africa Group Commandery. At the same time, a battlefield was opened from the west for Egypt where was under invasion of England. During the war, Ottoman troops established control again in many places of Tripolitania collaborating with local community and tribes. In fact, when Armistice of Mudros was signed, Benghazi and Tarabulus was under control of Ottoman Army, but due to articles of the armistice, these troops had to surrender to allied powers.

From this aspect, Tripolitania (Libya) has a significant importance for Turkey since it was the last lost land that was under Ottoman rule in North Africa and Mediterranean. In the post-Ottoman period, close relations dating back to the past with Turkey and Libya where gained independence in 1951 after being under invasion of Italy for a while have continued getting stronger. Developments in Mediterranean in the last years and civil war in Libya required Turkey where is sea neighbor of this country to take strategic steps.

Therefore, need of preparing a collective study about historical and strategic importance of Libya (Tripolitania) in the present based on cyclical developments emerged using present studies and adding new documents. In fact, presenting relations of Turkey with Libya based on academic perspective is essence to contribute understanding of existing strategy and policies. At the related study, developments between Turkey and Libya from past to today are examined initially based on qualitative research method using prior studies and also in the light of archive documents which are published for the first time, and relations of Turkey with Libya are presented with historical and current data in the most understandable and summarized way.

Keywords: Tripolitania, Libya, Mediterranean, Ottoman Empire, Turkey.

Osmanlı Egemenliği Öncesi Libya

Milattan önce Fenikelilerin liman ve ticaret şehirleri olarak kurduğu Libya bölgesi, milattan sonraki süreçte Roma idaresine geçmiştir. Roma İmpara-

torluğu'nun ikiye bölünmesiyle Bizans hâkimiyetinde kalan bölgenin idaresi, 643 yılında Hz. Ömer tarafından fethedilmesiyle Müslümanlara geçmiştir. Zaman içerisinde bölge halkı da İslamiyet'i kabul etmiştir.¹

Stratejik önemine binaen Libya, tarih boyunca birçok egemen gücün hâkimiyet kurmak istediği bir bölge olmuş; bu durum bölgede yoğun mücadeleler ve siyasi istikrarsızlığın yoğun bir şekilde yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim bölgede, asırlar boyunca gerek İslam Devletleri ve Roma/Bizans arasında gerekse bölgedeki yerel Arap hanedanlar arasında nüfuz mücadelesi görülmüştür. Tüm bu süreçlerde Libya topraklarında, zaman içerisinde Araplaşan Berberiler ve aşiretler söz sahibi olmaya çalışmış ve yerel hanedanların idaresi ve aralarındaki çekişme ön planda olmuştur.²

Trablusgarp'ın (Libya) Osmanlı İdaresine Geçişi

Trablusgarp (Libya) bölgesi, 16. yüzyıl başlarında dönemin en büyük güçlerinden olan İspanya'nın (Habsburglar) işgaline uğramıştır. Zira Avrupa'daki Endülüs hâkimiyetine son veren İspanyollar, Kuzey Afrika'da da hak iddia ediyorlardı. İspanyol işgali üzerine Libya halkı, 1519'da İstanbul'a bir heyet yollayarak Osmanlı Devleti'nden yardım istemiş; Osmanlı Devleti ise başlangıçta buraya kısıtlı olarak askeri yardım yapmıştır. Fakat İspanyolların burayı bir üs olarak kullanarak Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyetini tehdit etmeleri üzerine, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle sefere çıkan Kaptan-ı Derya Sinan Paşa ve Turgut Reis, 1551 yılında Libya'yı fethetmiştir. Böylece Osmanlı toprağı olan Libya, Turgut Reis tarafından bir beylerbeylik haline getirilmiş ve bugünkü Libya Devleti'nin toprak bütünlüğü de o dönemde bir Osmanlı vilayeti olarak sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hâkimiyeti için kritik bir nokta olan Trablusgarp (Libya) bölgesi, Osmanlı Donanması için bir askeri üs ve deniz ticareti açısından da büyük önemi haizdi.³

Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın, Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis'e gönderdiği 6 Rebîu'l-Evvel 967/6 Aralık 1559 tarihli ferman; Osmanlı Devleti açısından Trablusgarp'ın (Libya) önemine dair bir örnek olması hasebiyle önemlidir. Sultan Süleyman bu fermanında, Trablusgarp ve Trablusgarp halkının güvenliğinin sağlanmasını istemiş olup bu bağlamda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Trablusgarp (Libya) Müslümanları, benim gözümde ülkemin diğer insanları gibi kıymetlidir. Onlara yardımcı olmak, geçimlerini kolaylaştırmak, onların herhangi bir zarar ve ziyan görmelerini engellemek, çok önem verdiğim bir husustur. Bundan dolayı ihtiyacınız olan her şeyi gönderdim. Sen de kâfirlere (İspanyol ve Haçlı Donanması'na karşı) karşı oraları savunmaya gayret et. Bölgenin bütün aşiretleri, âlimleri ve ileri gelenleri ile işbirliği yap. Bütün Trablusgarp (Libya) sahillerini en iyi şekilde koru. Kalelerini sağlamlaştır. Köylere ve halka zarar gelmesine engel ol. Bölge-

¹ Ahmet Kavas, “Libya/Tarih”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003, s. 176-179.

² Ahmet Kavas, “Trablusgarp”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 41, Ankara 2012, s. 288-289.

³ Kavas, “Trablusgarp”, s. 289-290; Orhan Koloğlu, “Libya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003, s. 175.

nin ileri gelenlerine gönderdiğim hediyeleri kendilerine takdim et. Onlara daima iyi davran."⁴

Osmanlı idaresi başladığında beylerbeyiler tarafından yönetilen Trablusgarp bölgesinde, daha sonra Yeniçeri Dayılarının ve bir dönem de Karamanlı ailelerin yönetime hâkim oldukları görülmektedir. Bölgenin ileri gelenleri tarafından seçilen bu dayı ve yöneticilerin tayinini ise Osmanlı padişahı yapmaktaydı.⁵ Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye gönderilen valiler merkezden tayin edilmeye başlanarak merkezi otorite yeniden güçlendirilmiştir.

Bingazi Sancağı; arazisinin genişliği, Trablusgarp Vilayet merkezine olan uzaklığı nedeniyle ve güvenlik bakımından arzu edilen seviyede idare edilmediği gibi gerekçelerle 1871 yılında vilayet haline getirilmiş ve başına bir vali tayin edilmiştir.⁶ Fakat kısa bir süre sonra Bingazi bölgesi, mutasarrıflık haline getirilerek doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmıştır.⁷

Osmanlı idaresinin başlamasından itibaren geçen yüzyıllar içerisinde, Libya'nın çeşitli bölgelerine çok sayıda, imaret, cami, okul, hastane ve kışlalar Osmanlı Devleti tarafından yaptırılmıştır. Bilhassa Sultan II. Abdülhamid döneminde okul, hastane, idari/mülki binalar vb. yapılar Trablus'ta inşa edilmiştir.⁸

Bu eserlerin bir kısmı, bugün hala ayaktadır. Bunlardan bazıları; Turgut Reis Camii ve Türbesi, Müşir Çarşısı, Türk Çarşısı, Karamanlı Ahmet Paşa Camii, Gürcü Mustafa Paşa Camii ile Trablus Saat Kulesi, Osmanlı Sanayi Mektebi ve Bahriye Mektepleridir.⁹ O dönemde adaletle ve huzurla yönetilen Libya halkının bugün Türkiye'ye olan sevgi ve muhabbeti, tarihi süreçte yapılan pozitif uygulamaların bir yansıması olarak ifade edilebilir.

Osmanlı idaresi Trablus ve Bingazi başta olmak üzere Libya'da (Trablusgarp) kalkınma faaliyetlerine büyük önem vermiş ve yatırımlarda bulunmuştur.¹⁰ Trablus ve Bingazi Limanlarının imarı gerçekleştirilerek bölgede ticaretin gelişmesi sağlanmıştır.¹¹ Ayrıca bölgede idari ve mali ıslahatlar hayata geçirilmiş; yolsuzluklar önlenmeye çalışarak Libya halkının refahı yükseltilmeye çalışılmıştır.¹²

⁴ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2013, s. 27-28; *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA.A.DVNS. MHM.*, d. 3/579.

⁵ Koloğlu, "Libya/Osmanlı Dönemi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003, s. 179-183; Kavas, "Trablusgarp", s. 289-291.

⁶ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, s. 252-254.

⁷ Sırrı Erinç, "Bingazi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, Ankara 1992, s. 181-183.

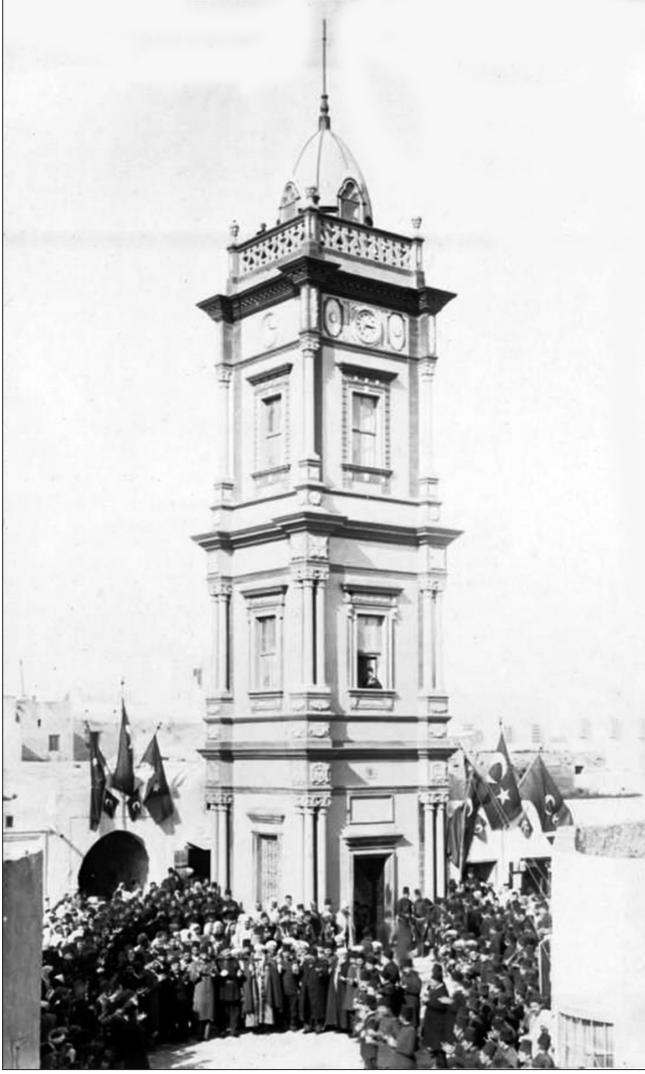
⁸ Kavas, "Trablusgarp", s. 290-291.

⁹ Ahmet Kavas, "Libya/Kültür-Medeniyet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003, s. 184-188; Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/tika-libyada-osmanli-mirasini-yeniliyor, [09.01.2020 tarihinde erişildi]; *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, s. 305.

¹⁰ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, s. 231-240.

¹¹ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, s. 241-249, 291-293.

¹² *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, s. 263-264.

(Trablusgarp Saat Kulesi'nin Açılış Merasimi - *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 305)

Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı toprağı olarak Kuzey Afrika'da işgal edilmemiş bir bölge olan Libya'nın (Trablusgarp) kalkındırılması ve bölge halkının devlete olan bağlılığını devam ettirmek amacıyla; askerlik, güvenlik, idare, eğitim, ticaret, ziraat, hayvancılık, ulaşım, haberleşme gibi hususlarda yapılması gereken ıslahatlara dair padişahın görüşleri doğrultusunda kapsamlı bir rapor hazırlanmıştır.¹³ Bu doğrultuda yapılacak ıslahatlar, Meclis-i Vükela da müzakere edilerek uygulamaya konulmaya başlamıştır.¹⁴

¹³ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 327-331.

¹⁴ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 367-368, 384-387.

İtalya'nın Trablusgarp'ı (Libya) İşgali

Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde, Kuzey Afrika'da yer alan ve aynı zamanda merkeze uzak olan vilayetleri, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci devletlerin işgaline uğramıştı. Bu kapsamda 1830'da Cezayir ve 1882'de Tunus Fransa tarafından, 1881'de de Mısır ve 1889'da Sudan İngiltere tarafından işgal edilmişti. Sömürgecilik yarışının olduğu Avrupa'da, siyasi birliğini geç tamamlamış olan İtalya ise karşı kıyısında bulunan Trablusgarp'a göz dikmiş ve Osmanlı Devleti'nin hükümet bunalımı başta olmak üzere yaşadığı muhtelif karışıklıkları fırsat bilerek Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırmıştır.¹⁵

Mısır'ın İngiltere işgali altında olması sebebiyle Libya ile kara sınırı olmayan Osmanlı Devleti, İtalyan işgaline karşı savunma tedbirleri noktasında birtakım önlemler alsa da¹⁶ geç kalmış ve İtalyan çıkartması karşısında askeri açıdan tedbirsiz yakalanmıştı. Bu konuda İngiltere'nin, İtalya'nın bölgeyi işgaline karşı olmasına da güvenilmiş; fakat İngiltere Osmanlı Devleti'ne verdiği siyasi desteği bırakarak İtalyan işgaline göz yummuştur.¹⁷

Neticede Trablusgarp'ın sahil kesimlerinde İtalyan çıkartması başlayınca, özellikle Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa gibi birçok subay gönüllü olmuş ve Osmanlı Hükümeti tarafından gizlice Mısır veya Tunus üzerinden Libya'ya gönderilmiştir. Osmanlı subaylarının, yerel halkı örgütleyerek yönettiği muharebelerle Derne, Tobruk ve Bingazi'de İtalyanlara karşı verilen mücadeleler İtalyanları zor durumda bırakmıştır. Bilhassa Albay Neşet Bey Trablus'taki mücadeleyi örgütlerken Binbaşı Enver Bey (Enver Paşa), 400 askerle geldiği Bingazi'de, Bingazi-Derne Cephesi Komutanlığı'nı üstlenerek İtalyanlara karşı önemli mücadeleler vermiş; Binbaşı Mustafa Kemal Bey ise (Gazi Mustafa Kemal Atatürk) Derne ve Tobruk'taki birliklere komuta ederek İtalyanlarla mücadele etmiştir.¹⁸ Bölge halkına da silah dağıtılarak İtalyanlarla mücadele etmesi için seyyidler ve şeyhler vasıtasıyla halk örgütlenmiştir.¹⁹

Verilen mücadelelerle ilgili Umûm Erkân-ı Harbiye Dairesi'nden Dâhiliye Nezâreti'ne yazıda, Derne'de üç koldan güneye ilerlemeye başlayan İtalyanların, yapılan muharebe sonucunda Osmanlı askeri ve Arap mücahitlerin karşı taarruzuyla geri çekilmeye başladıkları, bu geri çekilişin firara dönüştüğü, İtalyanların bir hayli kayıp verdikleri, kendilerinden çok miktarda silah, cephane mühimmat ve hayvan ele geçirildiği, kıtaların ve aşiretlerin manevî kuvvetinin yüksek olduğu, yeni bir aşiretin daha kendilerine katılacağı bilgisi verilmiştir.²⁰

¹⁵ Hasan Tevfik Güzel, "Hasta Adam" Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, No: 1, Mart 2017, s. 80-83; İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne harp ilanı için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 474-478.

¹⁶ Sultan II. Abdülhamid döneminde Libya'ya askeri sevkîyat yapılarak bölgeye karşı muhtemel işgal girişimleri önlenmeye çalışılmıştı. Bu kapsamda Libya'da yerel halktan oluşan Hamidiye Yerel Birlikleri kurulmuştu. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 390-391, 395.

¹⁷ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 327-331; 374-377.

¹⁸ Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: Ek-2, İstanbul 2016, s. 613-616.

¹⁹ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 481-483.

²⁰ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 510-512.

Öte yandan Osmanlı Devleti, İtalya ile devam eden savaş ve İtalyan ambargosu nedeniyle zor durumda kalan ve temel ihtiyaçları son derece lüzumlu hale ulaşan Trablusgarp halkına 50.000 Osmanlı Lirası yardım göndermiştir.²¹ Ayrıca savaş sırasında İtalyan bombardımanı ve işgal sonrası vuku bulan mezalim nedeniyle bölge halkından birçok kişi, İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerine göç etmek durumunda kalmıştır.²² İtalya'nın saldırısı nedeniyle Trablusgarp ve Bingazi'den gelen Libyalı muhacirlere iâşe yardımı yapılması ve iskânlarının sağlanması için tahsisat-ı fevkalade faslından yardım edilmesine dair 21 Ocak 1912 tarihli geçici kanun layihası (Olağanüstü Ödeme Bölümü/Örtülü Ödenek), Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmiştir.²³

Bölge halkının İtalyan işgali karşısında Osmanlı Hükümeti'ne olan bağlılığı devam etmiştir. Nitekim Trablusgarp ve Bingazi bölgelerinin seyyidler, şeyhleri ve âlimleri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne gönderilen 1 Mart 1912 tarihli arzuhalde; Trablusgarp'a (Libya) saldırmış olan İtalyanlara karşı, din ve vatan uğruna mücadele edildiği ve karşı konulduğu; Libya halkının Osmanlı padişahı/Halifeye bağlılıkta kararlı olduğu ve esaret yerine ölümü yeğlediklerine dair ifadeler yer almaktadır.²⁴ Nitekim İtalyanların işgal ettikleri bölgelerde, Libya halkına çocuk, kadın saldırması ve insanlık dışı vahşet uygulaması halkın büyük tepkisini çekerek İtalyanlara karşı mücadelenin artmasına sebep olmuştur. Bu durum resmi belgelere de yansımıştır.²⁵

Bu durum karşısında İtalya'nın, Osmanlı Devleti'ne ait 12 Adaya asker çıkartması ve Osmanlı topraklarına ait bazı limanları bombalaması, Beyrut'a saldırması, Çanakale Boğazı'nı abluka altına alması gibi eylemleri ile Balkan Savaşları'nın çıkması üzerine Osmanlı Devleti, İtalya'nın barış şartlarını kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.²⁶

Antlaşmadan iki gün önce 16 Ekim 1912'de Sultan Mehmed Reşad tarafından yayımlanan bir fermanla Trablusgarp'a muhtariyet verilmiştir. Bunun sebebi olarak ise Osmanlı Devleti, Libya halkının tepkisini çekmemek ve Müslüman olan bir toprağını terk etmiş gözükmemek için bölgeye muhtariyet vermiş ve buranın terk edilmediğini aksine zorla İtalya tarafından işgal edildiğini göstermek istemiştir.

Gerekçe olarak Balkan devletlerinin ittifak halinde açmış oldukları savaş sebebiyle Osmanlı hükümetinin, İtalya ile savaşta Trablusgarp halkına yardım imkânı kalmadığı, bu sebeple bölgeye tam bir muhtariyet verildiği belirtilmiştir. Bu kapsamda yayımlanan kanun maddelerinde; bölgede kanun ve nizâmların hazırlanmasında gerekli yardımların yapılacağı, gelecek beş sene

²¹ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, s. 538-539.

²² *BOA., DH.ŞFR.*, 506/51, 60/10.

²³ *BOA., MV.*, 226-62.

²⁴ *BOA., İ.MBH.*, 9-21.

²⁵ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb*, s. 493-497.

²⁶ Mevlüt Çelebi, "Uşi Antlaşması'ndan Sonra İtalya'nın Türkiye Siyaseti", *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Sürecinde Trablusgarb ve Balkan Savaşları Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011-İzmir) Bildiriler Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 104-105.

için Şemseddin Bey'in, padişah tarafından Nâibüssultan olarak tayin edildiği, ayrıca mahalli kadıların belirlenmesi için merkezden bir kadı tayin edileceği hükümleri yer almaktadır.²⁷

Neticede 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti ve İtalya arasında imzalanan 11 maddelik Uşi Antlaşması ile Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya tarafından işgali kabul edilmiş; İtalya ise işgal ettiği 12 Ada'dan çekilmeyi taahhüt etmiştir.²⁸ Nitekim antlaşmaya göre Libya Müslümanları dini ve adli açıdan Osmanlı padişahına bağlı olacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti bölgede temsilci bulunduracak; Trablusgarp'ta şeriat uygulanmasına devam edilecek ve kadıların padişah tayin edeceği. İtalya, Osmanlı'nın Düyun-u Umumiye borçlarına karşılık Trablusgarp'taki payını hesaplayarak Osmanlı Devleti'ne bir ödeme yapacak; harpten önceki ikili ve ticarî anlaşmalar aynen yürürlükte kalacaktı.²⁹

Antlaşmanın bu maddeleri ile Trablusgarp'ın (Libya) kaybını onaylayan Osmanlı Devleti, bölgedeki varlığını bir şekilde devam ettirmeye çalışan birkaç hususu antlaşma maddelerine ektebilmişti. Osmanlı Devleti, Teşkilat-ı Mahsusa örgütü başta olmak üzere bölgede kalan askeri görevlileri ile aşiretleri yönlendirmiş ve organize etmiş; böylece Libya halkı İtalyan işgalini kabul lenmemiş ve mücadelesini devam ettirmiştir.

Nitekim Harbiye Nazırı Nazım Paşa tarafından Bingazi ve Havalisi Kumandanı Enver Bey'e yazılan şifreli yazıda;

“Balkanlarda dört devletle harbe girişilmesinin İtalyanlarla sulh yapılmasını gerekli kıldığına, Trablusgarp Savaşı esnasında yerli mücahitlerin vatanlarını müdafaa uğrunda gayretlerinin son derece takdire şâyân olduğuna değinmiş; bu bağlamda Şeyh Ahmed Şerif Senûsi'nin, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'yi boşaltması durumunda vatanlarını müdafaa için kanlarının son damlasına kadar mücadeleye devam edeceklerini bildirerek Bingazi'de bulunan silah ve mühimmatın Senûsi'lere teslim edilmesini”³⁰

istemmişti. Bu yüzden İtalyan işgali, Libya'nın sahil kesimiyle sınırlı kalmış ve Birinci Dünya Savaşı'nda da iç bölgelere nüfuz edememişti. Zira bilhassa, İtalyan işgalinin bölgede başladığı ilk andan itibaren Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Şeyh Ahmed Sunûsi, Osmanlı Hükümeti ile haberleşmesini sürdürmüş ve Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacağını beyan ederek İtalyanlara karşı mücadele için silah ve cephaneye desteği talep etmişti.³¹

²⁷ Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb, s. 541-543.

²⁸ Nihat Erim, “İtalya İle Uşi Barış Andlaşması”, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 354-451; Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb, s. 544-553.

²⁹ BOA., HSD.CB., 4/78.

³⁰ Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb, s. 557-559.

³¹ Cengiz Mutlu, “Yeni Belgeler Işığında Türk Millî Mücadelesi'nde Şeyh Senusi”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 88, Kış 2019, s. 55-56.

Birinci Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi'nde Trablusgarp (Libya)

Birinci Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı (Libya) muhtariyet verdiği bir bölge olarak gördüğü, arşiv belgelerinden takip edilmektedir.³² Savaş başladığında İtalya işgalinde bulunan (Trablusgarp) Libya, halen dini açıdan Osmanlı padişahı olan Halife'ye bağlı bulunuyordu. Nitekim İtalya, Osmanlı Devleti'nin kendi bulunduğu bloğun karşısında savaşa katılmasından büyük endişe duymuştur. Zira işgali altında bulunan Libya Müslümanlarının topyekün isyan etmesinden endişelenen İtalya'nın bu durumu Osmanlı makamlarına bildirdiği görülmektedir.³³

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti tarafından kordine edilen Libya halkından oluşan kuvvetler, Osmanlı Devleti'nin bölgeye gönderdiği askeri personel, silah ve mühimmat yardımlarıyla desteklenmiştir. Osmanlı Harbiye Nezareti ve Teşkilat-ı Mahsusa, bölgedeki adamları vasıtasıyla yerel halkı İtalyanlara karşı örgütlemiş; bölgeye gönderilen Osmanlı subayları, buradaki birliklerin başına geçerek İtalyanlara karşı muharebeleri yönetmişlerdir. Osmanlı yöneticileri, bölgede özellikle Senüsilerin şeyhi Ahmed Senüsi ile işbirliği yaparak İtalyan ve İngilizlerle mücadeleyi temin etmeye çalışmışlardır. Bu faaliyetler neticesinde, Osmanlı Devleti açısından Birinci Dünya Savaşı'nın bir cephesi de Trablusgarp'ta (Libya) açılmıştır.³⁴ Savaş sırasındaki hizmetleri ve sadakatinden dolayı Şeyh Seyyid Ahmed Şerif Senüsi Paşa'ya, Meclis-i Vükelâ kararıyla Trablusgarp ve Bingazi Nâibüssultanı unvanı verilmiştir.³⁵

Osmanlı Devleti'nin bölgede bir cephe açmasının en temel amacı, kendisine savaş ilan eden İtilaf Devletlerini ana cephele dışında da meşgul etmektir. Ayrıca Mısır'ı geri alma niyetinde olan Osmanlı Devleti, Trablusgarp'taki İtalyan işgalini sonlandırmayı hedefliyordu. Haddizatında Şubat 1915'te, İngiliz işgalinde bulunan Mısır üzerine Kanal Seferi'yle taarruz cephesi açan fakat başarısız olan Osmanlı Devleti, Mısır'ın doğusundaki Libya üzerinden de yeni bir cephe açarak İngilizleri iki ateş arasında bırakma niyetinde idi.

Bu kapsamda Osmanlı Başkumandan Vekili Enver Paşa, kardeşi Nuri Beyi (Nuri Killigil Paşa) bölgeye gönderilerek İtalyan ve İngilizlere karşı yapılacak harekâtlara komuta etmek üzere görevlendirmiştir. Bingazi'de karargâh kuran Nuri Bey ve Teşkilat-ı Mahsusa, Senüsilerle işbirliği yaparak Mısır üzerine taarruz planlamışlardır.³⁶ Yine Libya'nın büyük bir bölümünde nüfuz sahibi ve Osmanlı taraftarı olan aşiret reisi Ramazan Şetevi de İtalyanlar ve İngilizlere karşı verilen mücadeleye katılmıştır.

³² *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 570-577.

³³ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2013, s. 83; *BOA., DH.EUM.*, 5. şb, 3/16.

³⁴ F. Rezzan Ünalp, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 147.

³⁵ *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, s. 575-577.

³⁶ F. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Libya/Trablusgarp Cephesi'ndeki Askeri Faaliyetleri", <https://www.beyaztarih.com/1-dunya-savasi/birinci-dunya-savasinda-osmanli-devletinin-libyatrablusgarp-cephesindeki-askeri-faaliyetleri>, [29.12.2019 tarihinde erişildi].

Osmanlı birlikleri ilk olarak bugün Mısır sınırlarında kalan Libya'nın doğusundaki Sellûm bölgesinden karaya çıkmış ve doğuya doğru hareket etmişlerdir. Şeyh Ahmed Senûsi'nin de kuvvetleriyle Osmanlı birliklerine destek olduğu bu hareket neticesinde Sellûm kontrol altına alınmıştır.³⁷ Böylece Osmanlı Ordusu'nun, Ağustos 1916'da yapacağı 2. Kanal Taarruzu öncesi, Mısır'ın batısından İngilizlere karşı cephe açan Osmanlı Devleti, bir Alman denizaltısı ile üç piyade bölüğü, bir ağır makineli tüfek takımı ve bir tabur asker ile bir kısım subaylarını da Libya'ya yollamıştır. Bu süreçte daha teşkilatlı bir yapı askeri yapı oluşturulması gayesi ile ilk etapta Bingazi'de dokuz taburdan müteşekkil Afrika Grupları Kumandanlığı kurulmuştur. Nitekim savaşın ilk yıllarında Tobruk, Derne hattında da kontrol sağlansa da İngiliz ve İtalyan ortak harekâtı ile aşiretler ve Osmanlı ortak kuvvetleri, doğu istikametinde çekilmişlerdir. Nuri Paşa da karargahını daha doğudaki Mısırata'ya taşımıştır.³⁸ Sellûb bölgesi de İngilizler tarafından geri alınmıştır.³⁹

1917 yılı sonlarında Afrika Grupları Kumandanı Nuri Paşa'nın Kafkas Cephesi'ne yollanmasıyla Osmanlı şehzadesi Osman Fuat Efendi, Libya'daki Osmanlı birliklerine komutan olarak tayin edilmiştir. Savaşın sonlarında Seyyid Ahmed'in mağlubiyetler alması onun otoritesini bir nebze olsun sarmıştır. Bu esnada İngilizlerin Senûsilerin lideri olarak seçtiği, Ahmed Senûsi'nin yegeni Seyyid İdris'in İngilizlerle işbirliği yapmasıyla Osmanlı birlikleri ve Libyalı direnişçiler, İtalyan ve İngilizlerin havadan saldırıları karşısında da oldukça zor durumda kalmıştır. Fakat bu dönemde Trablus başta olmak üzere Mısırta, Sirte ve Bingazi'nin bazı bölgelerinde Osmanlı birliklerinin kontrolü devam etmiş, İtalyan garnizonları ise belli sahil noktalarında sıkışıp kalmıştır.⁴⁰

Bu dönemde İtalyanlar, Osmanlı birliklerin emrine giren Trablus ve Bingazili birçok aşiret ve ileri gelenlerinin akrabalarından yakaladıklarını işkencelere tabi tutmuş ve sürgüne göndermiştir.⁴¹ Bu sırada Şeyh Ahmed Senûsi ise 1918 yılı Ağustos ayında bir Alman denizaltısı ile İstanbul'a getirilmiş ve Sultan Vahdeddin tarafından kabul edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Şeyh İdris'e karşı bölgedeki nüfuzunu sürdürmek için Şeyh Senûsi'nin halk üzerindeki manevi desteğini önemseydiğini göstermiştir.⁴² Fakat Osmanlı'nın Birinci

³⁷ Nihat Azamat, "Senûsi Ahmed Şerif", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2009, Cilt: 36, s. 527.

³⁸ Ünalp, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, s. 147-148.

³⁹ Azamat, "Senûsi Ahmed Şerif", s. 527-528.

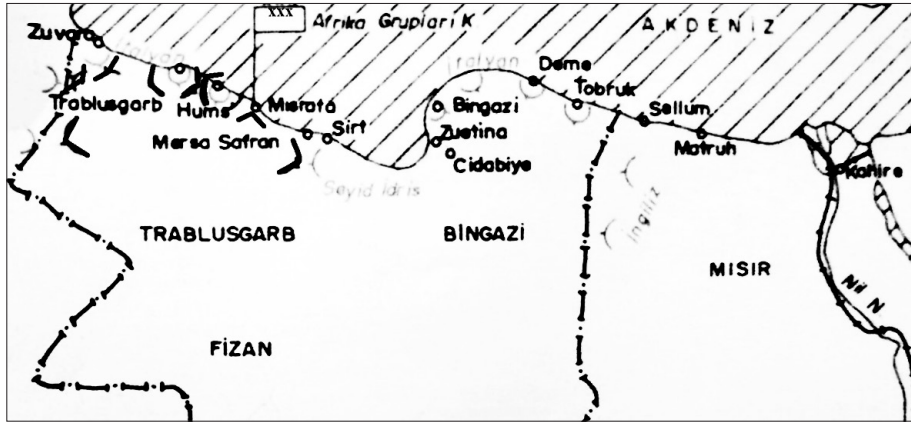
⁴⁰ Ünalp, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, s. 125.

⁴¹ BOA., HR.SYS., 2230/86.

⁴² Azamat, "Senûsi Ahmed Şerif", s. 527-529; Şeyh Ahmed Senûsi, Sultan Vahdeddin'e Eyüp Sultan'da kılıç kuşatmış, akabinde kendisine Vezirlik ve Paşalık payesi verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği süreçte Bursa'ya giden Şeyh Senûsi, Yunan işgali tehlikesi nedeniyle bu sefer Ankara'ya geçmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek kendisine büyük destek vermiştir. İslam Dünyası'nda saygın bir kişi olan Ahmed Senûsi'nin, bu yönünden istifade etmek isteyen Mustafa Kemal Paşa da ondan, halkı bilgilendirmesi yönünde destek istemiştir. Bu kapsamda Şeyh Senûsi'nin İstiklal Harbi yıllarında, Anadolu'nun birçok iline ziyaretler gerçekleştirerek halkı Milli Mücadele'ye katılmaya davet ettiği görülmektedir. Anadolu'daki Milli Mücadele'nin İslam Dünyası'na örnek olması gerektiğini ve mutlaka desteklenmesi gerektiğini savunan Şeyh Senûsi, yayımladığı beyannameler ile Ankara'daki Meclis'in millet ve ümmetin kurtuluş ümidi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla uzun yıllar kendi memleketinde İtalyanlara karşı savaşın öncülüğünü yapan Libyalı

Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması, birçok bölgede olduğu gibi Trablusgarp'taki Osmanlı varlığının da tamamen bitmesine neden olmuştur.

Neticede Osmanlı Devleti açısından Birinci Dünya Savaşı'nı son erdiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ne göre; Libya'da İtilaf Devletleri'yle mücadele eden Osmanlı birliklerinin en yakın İtilaf Devletleri garnizonlarına teslim olması şart koşulmuştu. Zira ateşkes yapıldığında; Trablus, Mısırata ve Bingazi'nin bazı bölgeleri halen Osmanlı birliklerinin kontrolünde idi. Bazı bölgelerde ise Osmanlı subayları, yerel direnişi organize ediyordu. Mondros Mütarekesi'nin 17. maddesine göre Trablusgarp ve Bingazi'deki Türk subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları; 18. maddesine göre; Mısırata ve Bingazi'deki Osmanlı kontrolünde olan limanların en yakın İtalyan birliğine teslim edilmeleri gerekiyordu.⁴³

(Mondros Mütarekesi imzalandığında Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı birliklerinin bulunduğu mevkiiler - Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992).

Bu maddelere ve İtilaf Devletleri'nin teslim tekliflerine rağmen Trablusgarp'ın muhtelif bölgelerinde savaştan Osmanlı birliklerinin teslim olması, 1919 yılına kadar gerçekleşmemiş ve İstanbul'dan mükerrer emirler verilmesi üzerine ancak teslim olmuşlardı. Böylece 1919 yılı başlarında, Osmanlı Devleti'nin Libya'daki son askeri varlığı da bölgeden çekilmişti. Libya, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika ve Akdeniz sahillerinde elinden çıkan son Osmanlı toprağı olması hasebiyle de ayrıca önemliydi ve Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı birliklerinin bulunduğu tek Kuzey Afrika toprağıydı.

Osmanlı Sonrası Dönemden Günümüze Kadar Libya'daki Gelişmeler

İtalya'nın 1912'de bölgeyi işgal etmesi, akabinde Birinci Dünya Savaşı'nın da kaybedilmesiyle bölgenin Osmanlı ile bağı tamamen kesilmiştir. Bölgeyi Akdeniz'deki varlığı için bir sömürge haline getirmeye çalışan İtalya'nın

alim Şeyh Ahmed Senüsi, Millî Mücadele yıllarında kendi ana vatanı olarak gördüğü Türkiye'nin istiklali için manevi ve dini bir misyon üstlenerek bu mücadeleye destek vermiştir. İstiklal Harbi sonrası, Türkiye'den ayrılan ve Hicaz'a giden Şeyh Senüsi, 1933 senesinde Medine'de vefat etmiştir. Bkz. Mutlu, "Yeni Belgeler Işığında Türk Millî Mücadelesinde Şeyh Senüsi", s. 57-78.

⁴³ ATASE Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 142, Belge No: 7/1-2-3.

1930'lardaki saldırgan ve yayılcı tutumuna karşı, Libya'da "Çöl Aslanı" olarak anılan Ömer Muhtar, yerel halk unsurlarıyla İtalyanlara karşı mücadele edip büyük başarılar kazansa da sonunda yakalanarak idam edilmiştir.⁴⁴

2. Dünya Savaşı'nda İtalya'nın yenilmesiyle Libya bölgesi, İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmıştır. İtalya 1947'de Libya'daki bütün haklarından feragat etmiştir. 1951'de ise Libya bağımsızlığını kazanmış ve burada krallık yönetimi kurulmuştur. Krallığa ise İngilizlerle uzun süredir işbirliği yapan Senüsîlerin lideri gelmiştir. Libya'nın bağımsızlığı sürecinde Libya halkı Türkiye'den destek talep etmiştir. Bu kapsamda Libya Kurtuluş Milli Kurulu ve Libya'daki liderler tarafından, Türkiye Cumhurbaşkanlığına gönderilen 1949 tarihli yazılarda, Libya'nın bağımsızlığı için Türkiye'nin Birleşmiş Milletler nezdinde girişimde bulunması talep edilmiştir.⁴⁵ Türkiye, 1952'de Birleşik Libya Krallığı'nı resmen tanımış ve diplomatik ilişkiler kurulmasına karar vermiştir.⁴⁶

Türkiye ve Libya arasında bu tarihten itibaren yakın ilişkiler tesis edilmiş ve ekonomik, ticaret, denizcilik, petrol, sosyal ve güvenlik alanları başta olmak üzere birçok alanda işbirliği yapılmıştır. Zira Türkiye, Libya ile yakın tarihi ilişkilerinin yanı sıra mevcut durumda Akdeniz'de deniz komşusu durumunda idi.⁴⁷

Senüsîle tarikatına bağlı krallar tarafından yönetilen Libya'da, 1969'a gelindiğinde ise Libya ordusunda bir subay olan Muammer Kaddafi, Kral İdris Senüsî'yi devirerek 42 yıl sürecek Libya Devlet Başkanlığı'nı üstlendi.

Türkiye'nin 1974'te icra ettiği Kıbrıs Barış Harekâtı'nda, uluslararası kamuoyunun Türkiye'ye uyguladığı ambargoya rağmen Libya Devleti, Türkiye'ye siyasi, ekonomik ve manevi destek sağlamıştır.⁴⁸

Zaman içerisinde tek adam yönetimi kuran Kaddafi'ye karşı 2011 yılında Arap Baharı'nın bir yansıması olarak gösteriler başladı. Libya iç savaşına dönüşen durum karşısında Kaddafi, NATO'nun askeri müdahalesi ile hızlıca hâkimiyetini kaybetti ve isyancı güçler tarafından Ekim 2011'de öldürüldü.⁴⁹

Bunun üzerine Libya'da 18 aylığına Geçici Ulusal Konsey Hükümeti kuruldu. Akabinde Milli Genel Kongre Meclisi faaliyetlerine başladı. Fakat Kaddafi sonrası oluşan yeni yönetim yapısına rağmen Libya'daki karışıklıklar sona ermedi. Bu dönemde Tobruk'ta Temsilciler Meclisi ayrı bir şekilde faaliyet göstermeye başladı ve taraflar arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde ülkede iki başlılık oluştu. Tobruk merkezli olarak General Hafter ise Kaddafi'ye karşı eylemleri yürüten Zenta milisleriyle hareket ederek dış güçlerden aldığı destekle Trablus merkezli hükümete yönelik darbe yapmaya kalktı. Oluşan yeni

⁴⁴ Ahmet Kavas, "Ömer Muhtar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2007, Cilt: 34, s. 76-78.

⁴⁵ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10-0-0/267-800-19.

⁴⁶ BCA., Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30-18-1-2/127-100-8.

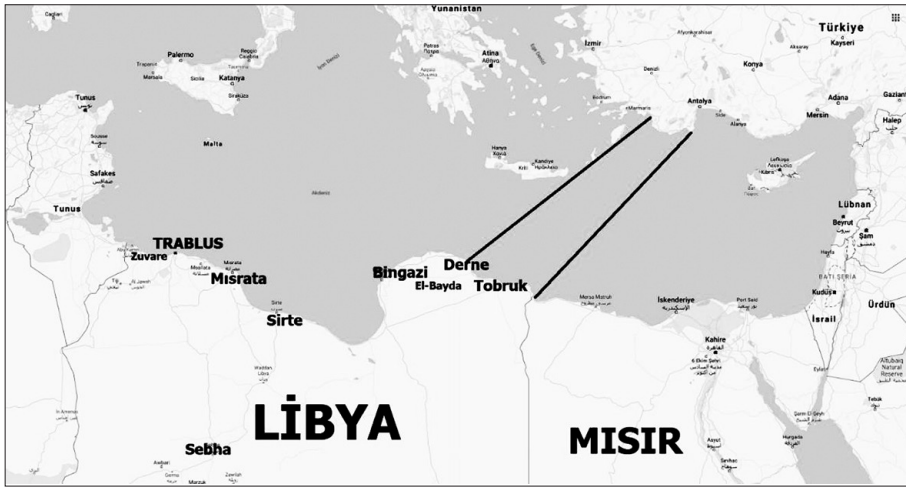
⁴⁷ BCA., 30-18-1-2/337-52-8; 30-18-1-2/378-214-15; 30-18-1-2/335-45-7.

⁴⁸ Koloğlu, "Libya", s. 181-184.

⁴⁹ Muhammed Tandoğan, "Libya'da Arap Baharı'nın Kışa Dönmesi ve Türkiye'nin Diplomatik Hamleleri", Afrika Araştırmaları Derneği, <https://www.afam.org.tr/libyada-arap-baharinin-kisa-donmesi-ve-turkiyenin-diplomatik-hamleleri/>, [13.01.2020 tarihinde erişildi].

kaotik ortamda Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) kuruldu ve birçok ülke tarafından olduğu gibi Türkiye tarafından da Libya'nın meşru hükümeti olarak bu yönetim kabul edildi. Fakat General Hafter'i destekleyen Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi ise kendisini ülkenin meşru yönetimi kabul etmekte ve BAE, Mısır, Yunanistan, Fransa, Rusya gibi ülkeler tarafından desteklenmekteydi.⁵⁰

Öte yandan Yunanistan ve Rum Kesimi'nin, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarını tek taraflı arama ve çıkartma faaliyetlerine girişmesi ve Türkiye'nin Deniz Yetki Alanı'ndaki haklarını gasp etmeye çalışması durumu, Türkiye'nin Akdeniz'deki hak ve menfaatlerini büyük ölçüde tehdit etmekteydi.⁵¹ Bu gelişmeler karşısında Türkiye, Doğu Akdeniz'deki hak, alaka ve menfaatlerini korumak ve kendisine yönelik Akdeniz'deki kuşatmayı engellemek için Libya'nın meşru yönetimi UMH ile 27 Kasım 2019 "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ile Güvenlik ve Askeri İşbirliği Antlaşması" imzaladı ve ilgili antlaşma Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması ile 6 Aralık 2019'da yürürlüğe girdi.⁵²

(Deniz komşusu olan Türkiye ve Libya'nın Akdeniz'deki konumları ve karşılıklı kıyıları)

Akabinde Libya'daki Ulusal Mutabakat Hükümeti, Türkiye-Libya arasında imzalanan Güvenlik ve Askeri İşbirliği Antlaşması gereği, Türk askerini yardım amaçlı olarak Libya'ya resmen davet etti. Bu davete icabet edilmesi kapsamında 2 Ocak 2020 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) geçen tezkere ile Türkiye'nin Libya'ya asker gönderme kararı, Libya'da barış ve istikrarı temin etmek ve Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Akdeniz'deki men-

⁵⁰ Emrah Kekilli, *Hafta'nın Darbe Girişiminden BM Çözüm Siyasetine Libya Siyaseti*, SETA Yayınları, Sayı: 152, Şubat 2016, s. 8-29.

⁵¹ TRT Haber, "Türkiye-Libya İlişkilerinde Yeni Dönem", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-libya-iliskilerinde-yeni-donem-450622.html>, [03.01.2020 tarihinde erişildi].

⁵² *Resmî Gazete*, 7 Aralık 2019, S. 30971, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-2.htm>, [03.01.2020 tarihinde erişildi].

faatlerini korumak için atılmış önemli bir adım oldu. Bu karar, Türkiye'nin sahada ve masada güçlü olmaya devam etmesini sağlamasının bir gerekliliği olarak değerlendirilmelidir. Zira Libya'da iç savaşın başladığı dönemden itibaren İngiltere, Fransa ve İtalya başta olmak üzere bölgedeki petrolü ve kritik noktaları kontrol etmek için çaba harcamaktadır. Son dönemde Rusya ile Türkiye karşıtı Arap ülkeleri de Libya'daki nüfuz mücadelesine etkin siyasi ve askeri destek vermeye başlamışlardır.

Sonuç olarak Türkiye; gerek kendi hak, alaka ve menfaatlerini korumak gerekse tarihten gelen derin bağlarla yakın ilişki içerisinde olduğu Libya'nın ve Libya halkının yanında olmak için ilk etapta 2020 yılı Ocak ayı içerisinde, askeri eğitim ve danışmanlık maksadıyla bir miktar askerini Libya'ya göndermiştir. Nitekim Türkiye'nin askeri personel ve malzeme (silah, teçhizat) desteğiyle Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne bağlı güçler, Hafter güçlerine karşı önemli başarılar kazanmaya ve kaybedilen birçok bölgeyi geri almaya başlamıştır.⁵³ Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Libya'ya sağladığı askeri desteğin yanı sıra gerek ikili gerekse uluslararası görüşmeler ve konferanslar ile Libya'daki çatışmaların durdurulması ile barış, huzur ve güvenin sağlanması için diplomatik girişimlerine devam etmektedir.

Libya'da Demografik Yapı

Libya'da tarihi süreçten itibaren nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmuştur. Bugün Libya'da nüfus oranı, yaklaşık %98 olan Müslümanların büyük bir bölümü Berberi asıllı Araplar olmakla birlikte Tevarikler, Kulaflar ve Tibular da vardır. Ayrıca Osmanlı döneminde bölgeye tayin edilen idareciler, memurlar ve askerlerin yerleşmesi sonucu Türk asıllı olan veya Kuloğlu olarak adlandırılan kişilerin nesilleri de burada kalmış ve Libyalı olmuştur.⁵⁴ Bunlardan bir kısmı zaman içerisinde Araplaşmıştır. Fakat günümüzde Türkler, özellikle Mısırata'da yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bölgede 50.000 civarında Çerkez asıllı insanın da yaşadığı ifade edilmektedir.⁵⁵

Libya'nın liman şehirlerinde sayıları az olmakla birlikte Gayr-i Müslim unsurların yaşadığı görülmektedir. Bunlar Avrupa asıllı olup özellikle İtalyan işgali döneminde, önemli arazilere yerleştirilen İtalyanlardır. Ülkede ayrıca az sayıda Orta Afrika/siyahi göçmeni de yaşamaktadır.

Libya'nın bugünkü nüfusu yaklaşık altı buçuk milyondur. 3 Bölge (Trablusgarp, Sirenayka ve Fizan) ve 22 Vilayet'ten (İl) müteşekkildir. Libya'nın demografik yapısına bakıldığında kabileler (aşiret) şeklinde teşkilatlanma yaygındır ve kabileler içerisinde sıkı bir bağlılık söz konusudur. Kabilelerin silahlı güçleri bulunmaktadır ve bunların bir kısmı birbirleriyle çatışma halinde olup muhtelif bölgelerde nüfuz alanları oluşturmuşlardır.

⁵³ Anadolu Ajansı, "Libya'da Savaşın Seyri Değişiyor", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/libya-da-savasin-seyri-degisiyor/1807000>, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyada-umh-silahli-birlikleri-terhune-kent-merkezine-yaklasti/1809738>, [18.04.2020 tarihinde erişildi].

⁵⁴ BOA., HR.İM., 128/105.

⁵⁵ "Libya Çerkezleri", <http://www.cerkesya.org/yazilar/diaspora/1472-libya-da-yasayan-cerkesler>, [08.01.2020 tarihinde erişildi].

Günümüzde Libya'da aşiret yapısı hâkim olup 15 büyük aşiret vardır. Et-nik olarak ise beş farklı ana unsur vardır. Libya'nın en büyük aşireti, bir milyon mensubu ile Libya'nın Fizan, Bingazi ve Sirte bölgelerinde çoğunluğu oluşturan Varfalla aşiretidir.

Libya'nın batısında bulunan Magariha aşireti de büyük ve silahlı aşiret-lerden biridir. Kadhafa aşireti ise Sebha ve Sirte'de yoğunluğu oluşturmakta olup sabık lider Kaddafi'nin aşiretidir.

Trablus merkezli Beni Hilal ve Bingazi merkezli Beni Selim aşiretleri de Lib-ya'nın önde gelen aşiretleridir. Yine Bingazi, Derne ve Misrata'da çoğunluğu oluş-turan Misrata aşireti de büyük aşiretler arasındadır.

Trablus ve güneyindeki Tarhuna aşireti ile Zintan ve Trablus başta olmak üzere diğer Afrika ülkelerinde de mensupları bulunan Berberilerin mensup olduğu Zintan aşireti de ülkedeki büyük aşiretler arasındadır.

Libya'nın güneyindeki Tuareg aşireti de kritik alanlar olmasa da geniş bir alanda yaşayan büyük bir aşirettir. Ayrıca Libya'nın muhtelif bölgelerinde Za-viye, Beni Süleyman, Ubeyde, Braada, El Avakir, Abdiye ve Mesamir aşiretleri de yaşamaktadırlar.⁵⁶

Sonuç

Tarihsel süreçte bulunduğu konum itibarıyla stratejik önemi haiz olan ve birçok gücün egemenlik mücadelesine giriştiği Libya (Trablusgarp), 1551'de Osmanlı hâkimiyetine alınmış ve bölgede 361 yıl kesintisiz Türk idaresi baş-lamıştır. Bu dönemde idari, askeri, ekonomik, sosyal, mimari vd. birçok geliş-meye sahne olan ve Osmanlı Devleti tarafından çok sayıda yenilik ve yatırımların yapıldığı Libya, bölge halkının Osmanlı döneminde başlayan bağlılığı ne-deniyile Türkiye ile derin tarihsel bağları olan bir ülkedir. İki ülke arasındaki bu yakınlığı ortaya koyan bir örnek olması hasebiyle hem Libya'da İtalyanlara karşı 1912-1918 yılları arasında mücadele eden hem de 1918-1923 yılları arasında Türkiye'de bulunduğu dönemde Ankara Hükümeti'ne bağlı olarak Milli Mücadele'ye destek veren ve bu hususta çalışmalarda bulunan Şeyh Ahmed Senûsî gibi sembol bir isim zikredilebilir.

Nitekim Libya (Trablusgarp), 1911'de İtalyan işgal girişimi ile karşılaştığın-da dahi Osmanlı Devleti, bölgeye gönderdiği askeri ve mali desteğiyle, bölgede hükümranlık haklarını korumaya çalışmış; yerel halkla bütünleşen Osmanlı askerleri İtalyanlara karşı başarılı mücadeleler vermiştir. Fakat Balkan Sa-vaşlarının başlaması, İtalya'nın diğer Osmanlı şehirlerine saldırması (12 Ada vd. sahillere çıkarma yapması) ile askeri ve ekonomik imkânsızlıklar yüzün-den Osmanlı Devleti, Trablusgarp'a muhtariyet vermiş ve akabinde İtalya ile 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması'nı imzalayarak bölgeden çekilmek durumun-da kalmıştır.

Fakat bölgeden tam anlamıyla çekilmeyen ve İtalyan işgaline karşı böl-ge halkını Teşkilat-ı Mahsusa vasıtasıyla örgütleyen Osmanlı Devleti, Birinci

⁵⁶ El Cezire, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/asiretler-ulkesi-libya>, CNN Türk, <https://www.cnntrk.com/2011/dunya/02/23/libya.bir.asiretler.ulkesi/607822.0/index.html>, [03.01.2020 tarihinde erişildi].

Dünya Savaşı başladığında, İtalyan işgalini sonlandırmak için Libya'da "Afrika Grup Kumandanlığı" kurmuştur. Osmanlı askerleri, yerel halkın desteğiyle oluşturulan askeri birliklerle, hem bölgeyi işgal eden İtalyanlarla, hem de Libya'nın doğusunda Mısır'ı işgal altında tutan İngilizlerle mücadele etmişlerdir. Tüm bu mücadelelere rağmen Osmanlı Devleti, savaştan yenik ayrıldığı için Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin 17. ve 18. maddelerine göre Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı askerleri, İtilaf kuvvetlerine teslim olmuştur.

İtalyan işgali sonrası, bölgedeki yerel halk bilhassa Senüsilerin liderliğinde uzun yıllar İtalyanlarla mücadele etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni konjonktürde, Libya halkı uzun süredir devam eden bağımsızlık mücadelesinin neticesini almış ve 1951'de bağımsız olmuştur. Libya'nın bağımsız olması sürecinde Türkiye'nin yakın desteği olmuştur. Libya ise Kıbrıs Barış Harekâtı'nda, Türkiye'ye destek sağlayan ender bir ülke olarak bu desteğe cevap vermiştir.

Nitekim tarihten gelen derin bağlar sayesinde Türkiye ile Libya arasındaki ilişkiler, Osmanlı sonrası Cumhuriyet dönemi boyunca artarak devam etmiş ve iki ülke arasında çok sayıda askeri, siyasi, ticari, kültürel antlaşmalar imzalanmıştır.

Günümüzde Libya'da ortaya çıkan iç karışıklıklar karşısında Türkiye, bir kez daha Libya'nın ve Libya halkının yanında olma kararlılığında olmuştur. Türkiye-Libya arasında imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması ve Askeri İşbirliği Antlaşmaları ile Libya'ya destek vermektedir. Bu kapsamda atılan siyasi, diplomatik ve askeri adımlar, Türkiye'nin Akdeniz'deki menfaatlerine de katkı sağlamaktadır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.DVNS.MHM., d. 3/579; DH.EUM., 5.şb, 3/16; DH.ŞFR., 506/51; 60/10; HR.İM., 128/105; HR.SYS., 2230/86; HSD.CB., 4/78; İ.MBH., 9-21; MV. 226-62.

B. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10-0-0/267-800-19.

Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30-18-1-2/127-100-8, 30-18-1-2/337-52-8; 30-18-1-2/378-214-15; 30-18-1-2/335-45-7.

2. Kaynaklar

ATASE Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 142, Belge No: 7/1-2-3.

AZAMAT, Nihat: "Senüsi Ahmed Şerif", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, Ankara 2009.

BEYDİLLİ, Kemal: "Trablusgarp Savaşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: Ek-2, İstanbul 2016.

ÇELEBİ, Mevlüt: "Uşi Antlaşması'ndan Sonra İtalya'nın Türkiye Siyaseti", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarb ve Balkan Savaşları Sempozyumu (16-18 Mayıs 2011-İzmir) Bildiriler Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

ERİNÇ, Sırrı: "Bingazi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, Ankara 1992.

ERİM, Nihat: "İtalya İle Uşi Barış Andlaşması", *Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları I*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

GÜZEL, Hasan Tevfik: “Hasta Adam” Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diploması Örneği: Trablusgarp Savaşı”, *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, No: 1, Mart 2017.

KAVAS, Ahmet: “Trablusgarp”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: Ankara 2012.

_____ : “Ömer Muhtar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 34, Ankara 2007.

_____ : “Libya/Kültür-Medeniyet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003.

_____ : “Libya/Tarih”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003.

KEKİLLİ, Emrah: *Hafta'nın Darbe Girişiminden BM Çözüm Siyasetine Libya Siyaseti*, SETA Yayınları, Sayı: 152, Şubat 2016.

KOLOĞLU, Orhan: “Libya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003.

MUTLU, Cengiz: “Yeni Belgeler Işığında Türk Millî Mücadelesi'nde Şeyh Senu-si”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 88, Kış 2019.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2013.

Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2013.

Resmî Gazete, 7 Aralık 2019, S. 30971, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-2.htm>, [03.01.2020 tarihinde erişildi].

ÜNALP, F. Rezzan: “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Libya/Trablusgarp Cephesi'ndeki Askeri Faaliyetleri”, <https://www.beyaztarih.com/1--dunya-savasi/birinci-dunya-savasinda-osmanli-devletinin-libyatrablusgarp-cephesindeki-askeri-faaliyetleri>, [29.12.2019 tarihinde erişildi].

_____ : *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2010.

TANDOĞAN, Muhammed, “Libya'da Arap Baharı'nın Kışa Dönmesi ve Türkiye'nin Diplomatik Hamleleri”, Afrika Araştırmaları Derneği, <https://www.afam.org.tr/libyada-arap-baharinin-kisa-donmesi-ve-turkiyenin-diplomatik-hamleleri/>, [13.01.2020 tarihinde erişildi].

Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

3. Elektronik Haber Kaynakları

Anadolu Ajansı, “Libya'da Savaşın Seyri Değişiyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/libya-da-savasin-seyri-degisiyor/1807000>, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyada-umh-silahli-birlikleri-terhune-kent-merkezine-yaklasti/1809738>, [18.04.2020 tarihinde erişildi].

CNN Türk, <https://www.cnntrk.com/2011/dunya/02/23/libya.bir.asiretler.ulkesi/607822.0/index.html>, [03.01.2020 tarihinde erişildi].

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/tika-libyada-osmanli-mirasini-yeniliyor, [09.01.2020 tarihinde erişildi].

El Cezire, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/asiretler-ulkesi-libya>, [03.01.2020 tarihinde erişildi].

“Libya Çerkezleri”, <http://www.cerkesya.org/yazilar/diaspora/1472-libya-da-yasayan-cerkesler>, [08.01.2020 tarihinde erişildi].

TRT Haber, “Türkiye-Libya İlişkilerinde Yeni Dönem”, <https://www.trt-haber.com/haber/dunya/turkiye-libya-iliskilerinde-yeni-donem-450622.html>, [03.01.2020 tarihinde erişildi].

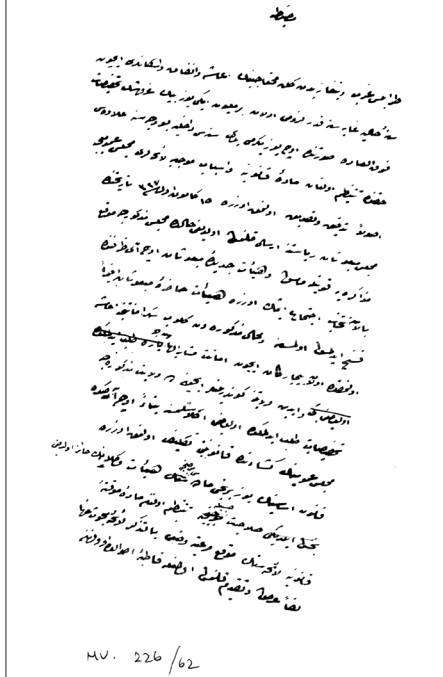
Ekler

Ek-1: Kanuni Sultan Süleyman'ın, Trablusgarb (Libya) Beylerbeyi Turgut Reis'e gönderdiği 6 Aralık 1559 tarihli Libya'nın ve halkının güvenliğinin sağlanmasına dair ferman

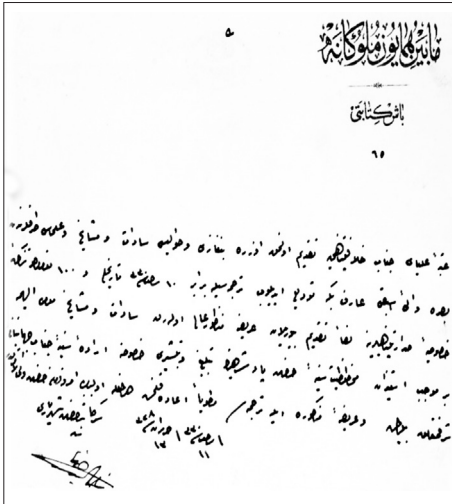

(Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 27-28. / Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA. A.DVNS.MHM.d. 3/579.)

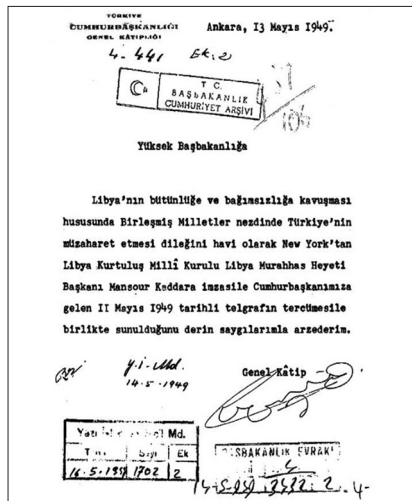
Ek-2: İtalya'nın saldırısı nedeniyle Trablusgarb ve Bingazi'den gelen Libyalı muhacirlere işe yardımı yapılması ve iskânlarının sağlanması için tahsisatı fevkalade faslından (Olağanüstü Ödeme Bölümü / Örtülü Ödenek) yardım edilmesine dair 21 Ocak 1912 tarihli geçici kanun layihası (BOA., İ.MV., 226/62)

MV. 226/62

Ek-3: İtalya'nın işgal girişimi karşısında Trablusgarb (Libya) halkının Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını bildiren ve Trablusgarb bölgesinin ileri gelenleri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne gönderilen Arapça arzuhal (BOA., İ.MBH., 9-21)

Ek-4: Libyalıların bağımsızlıklarını kazanmak için Türkiye'den BM nezdinde girişimlerde bulunması isteği (BCA., Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10-0-0/267-800-19).